

ИСТОРИЧЕСКИ РАЗВОЙ НА СТАРОБЪЛГАРСКА ЕТИМОЛОГИЧНА ГЛАСНА а (ǫ) В ДИАЛЕКТИТЕ ОТ ЮЖНАТА ЧАСТ НА ЯТОВАТА ИЗОГЛОСНА ЗОНА

КАТЕРИНА УШЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ushevakatq@gmail.com

Целта на статията е да представи историческия развой на старобългарската етимологична гласна а (ǫ) във фонетичните системи на диалектите от южната част на ятовата изоглосна зона: Разложко, Санданско, Петричко, Гоцделчевско, Драмско, Сярско и Солунско. Изследването доказва архаичността на прегласа на старобългарската гласна а (ǫ) в Разложко и в Солунско.

Ключови думи: старобългарска етимологична гласна а (ǫ), исторически развой, български диалекти, ятова изоглосна зона

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE OLD BULGARIAN ETYMOLOGICAL VOWEL а (ǫ) IN THE DIALECTS OF THE SOUTHERN PART OF THE ʎ - ISOGLOTTIC ZONE

KATERINA USHEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
ushevakatq@gmail.com

This paper aims at presenting the historical development of the Old Bulgarian etymological vowel а, ǫ (the umlaut of the vowel а, ǫ) in the phonetic systems of the dialects spoken in the southern part of the ʎ-isoglottic zone: Razlog Region; Sandanski Region; Petrich Region, Gotse Delchev Region, Drama Region, Serres Region and Thessaloniki Region. The study proves the existence of an archaic umlaut of the vowel а (ǫ) in the Razlog and Thessaloniki dialects.

Keywords: old Bulgarian etymological vowel а (ǫ), historical development, Bulgarian dialects, ʎ-isoglottic zone

1. Увод

Обект на изследване в статията са говорите от южната половина на ятовата изоглосна зона – диалектите в Разложко, Петричко, Санданско,

Гоцеделчевско, Севернодрамско, Сярско, Валовишко и Солунско. Те са част от „междинния“ говорен тип, в чийто състав влизат източни диалекти (западнорупските гоцеделчевски, драмско-серски и солунски); западни (югозападните петрички); разложките и част от санданските (също от западнорупски тип) диалекти. Тези говори осъществяват плавен преход между двете големи български наречия – източното и западното.

Прегласът на гласна **а** в *палатална среда* е особено характерно явление за славянския езиков свят, затова наред с други езикови особености, например вокалната редукция, прегласите, които са тип синхармонизации, се тълкуват като типологически (Леков/Lekov 1968: 115). В българския език явлението е архаично и датира от най-стари периоди на неговото развитие. За това свидетелства старобългарската глаголическа писменост, в която редовно се среща преглас на йотувано ѧ > ѣ след меки съгласни, а в по-редки случаи – и след шушкавите съгласни *ж*, *ш* и *ч*, които в старобългарски са били меки. Вокалът ѣ < ѧ е имал гласеж, близък до този на ятовия, поради което двете гласни в глаголическата и кирилската графика са отбелязвани с един и същи знак – Ѧ, ꙗ (Мирчев/Mirchev 1978: 132–134).

В съвременните български диалекти явлението *преглас на гласна а в ѣ* или в по-ново *е* е разпространено неравномерно: то е отличителна особеност на източнобългарските диалекти (*пол'ана – пол'ени, пийан – пиени, шапка – шепки, жабѧ – жѣби, чаѧа – чѣши*), но в част от тях прегласът е проведен непоследователно и бележи редица отклонения. По-различно е положението в западнобългарските говори, в които *а > е* се среща спорадично, само в отделни лексикализирани облици: *пол'ена, пол'ени, чѣши, чѣши* (Стойков/Stoykov 1962: 61–62; Стойков/Stoykov 1963: 285–288).

Във връзка с *фонетичните условия*, които въздействат върху този вид асимилационна вокална промяна, се разграничават два вида *преглас на гласната а*: *еднозависим* (осъществява се след предходната мека съгласна) и *двойнозависим* (въздействат предходният палатален консонант, следходната мека съгласна или сричка с предна гласна и ударението). Първият тип, който е *прогресивна* асимилация, е разпространен в родопските говори и донякъде в разложкия и банатския говор. Вторият вид преглас е *регресивно* асимилационно явление, до известна степен проява на вокален синхармонизъм“ и се среща в североизточните български диалекти (Стойков/Stoykov 1963: 285–286).

2. Наличие на преглас на гласна а в гласна ѣ или е в диалектите от южната част на ятовата изоглосна зона

В диалектите от южната половина на ятовата изоглосна зона прегласът на **а** там, където се среща (Разложко, Гоцеделчевско, Сярско, Солунско), има неравномерен характер и бележи редица отклонения.

Най-последователно, *след меки и шушкави съгласни*, независимо от вида на предходната сричка (с предна или задна гласна), *прегласът на а* е проведен в **солунския говор**: *йѣкъ, съ йѣскъ* ‘святка се’ (след мека съглас-

на пред сричка със задна гласна), *ж'ёркъм* 'парвам с коприва', *ч'ёкъми*, *ч'ёшь* (след шушкави съгласни пред сричка със задна гласна); *йёд'ин'и*, *съ йёри* 'ражда се (коза)', *йёш'т'ин* 'който яде много', *христ'ён'иту* (след мека съгласна пред сричка с предна гласна), *ч'ёй*, *ч'ёши*, *ш'ёйкъ* 'пирон', *ш'ёпкичкъ*, *ш'ёр'ин*, *ж'ёл'ин*, *ж'ёл'ъ*, *ж'ёр'ъ* (след мека шушкава съгласна

пред сричка с мека съгласна и предна или задна гласна). Гласната *a* не прекожда в преден вокал *é* само в някои единични облици, по-често пред сричка със задна гласна (*йълуф*, *йаслъ*, *пул'анъ*, *йат*, *йахнуъм*, *ж'аба*, *ж'алба*, *ж'алус*, *ш'аркъ*, *час*) и по-рядко пред сричка с предна гласна или мека съгласна и задна гласна (*йавин*, *йагн'и* // *йёгн'ъ*) (Вачева-Хотева, Керемидчиева/Vacheva-Hoteva, Keremidchieva 2000: 42–43).

На север от солунския говор този вид асимилационна промяна (*a* > *é* или по-ново *e*) се осъществява в **разложките диалекти** (БДА/BDA 1975 к. № 38–42, ком.: 48–51; Ушева/Usheva 2015: 13–19). Прегласът се е реализирал след някои стари палатали: *л'*, *н'*, *р'*, които днес са затвърдели, след шушкавите съгласни *ш*, *ч* и по-ново *и* (независимо от характера на предходната сричка).

А. Под ударение пред сричка със задна гласна или твърда съгласна: *чёша*, *чёкам*, *кл'учёрка*, *грънчёр*, *вуденичёр* и др. (Банско); *тёстувичка*, *путена*, *угладнёл*, *ужаднёл*, *притёга ти*, *крёкам се* 'смея се', *вуденичёр*, *запечетувам*, *каракачёнка*, *чёкам*, *углушёва*, *шённок* 'глезен', *бръшён*, *чёкам*, но и *час*, *чанта*, *шарка*, *шача* 'пирон' (Горно Драглище); *уфчёр* // *уфчар*, *кушёра*, *дръжёва* (Кремен, Обидим, Филипово – БДА/BDA 1975, ком.: 48–51).

Б. Под ударение пред сричка с предна гласна: *чёши*, *грънчёр*, *вуденичёр* (Банско); *кукумёфчи*, *каракачёнчи*, *тёстувичи*, *запечетену*, *каракачёне*, но и – *шарчи* 'шарки', *шачи* 'пирони', *дръжава*, *йасли*, *пийани*, *йадене*, *йа'ни го* 'яхни го', *уфчарник* (Горно Драглище); а също и *приётел'ки*, *офчёрник*, *кочёнйе*, *дръжёл'е* (Кремен, Обидим, Филипово).

В. Вън от ударение прегласът е непоследователен: *Бане* 'наименование на съседното селище Баня', *баненету* 'жители на село Баня', но и *уруч'аса*, *въш'асал*, *ужаднёл*, *жабурина* и др. (Горно Драглище).

По аналогия прегласът на гласна *a* е пренесен и след по-новата в български език шушкава съгласна *и*, предимно в думи от чужд произход (оринентализми): *дамацёна*, *куцё* 'много', *питлицён*, *уцёк*.

Явлението *a* > *é* в разложкия говор не се открива след съгласна *й*: *йарка*, *йагуда*, *йара*, *пийан* (пред сричка със задна гласна), *йастреп*, *йаре*, *йасен*, *йаден* (пред сричка с предна гласна) (Банско); *зайак*, *йасла*, *йагуда*, *пийан* (пред сричка със задна гласна), *йасли*, *пийани*, *йадене* (пред сричка с предна гласна) (Горно Драглище). По-рядко срещана, в отделни думи, предимно в южните разложки диалекти (Кремен, Обидим, Филипово), е и промяната на *a* в *é* след консонант *ж*: *дръжёва*, *дръжёл'е* (БДА/BDA

1975, ком.: 48–51), в сравнение с развой в останалите диалекти: *жа̀ба*, *жа̀ла*, *жа̀лну* (Банско); *жар*, *дръжа̀ва*, *дръжа̀те* (Горно Драглище).

В **Гоцеделчевско** прегласът на *a* се е **осъществил непоследователно след шушкови съгласни ж, ч, ш, основно пред срички с меки или твърди съгласни или предни гласни**: *кочене*, *оденичър'а*, *чешки*, но и *грънчаре*, *жа̀би*, *офчаре*, *чайник*, *чантичка*, *шарен*, *шарки* (Гърмен); *жѐби*, *чѐшки*, *шѐпки* // *шарени*, *офчаре* (Господинци); *жѐпки*, *офчер'*, но и *офчар'е*, *ча̀шки*, *ша̀пки* (Баничан); *гърничър*, *удничърски*, *чешки*, но и *жа̀пки*, *офчаре* (Делчово); *грънчър'*, *удинчър'*, но и *жа̀би*, *ша̀пки*, *чай*, *шайка* (Ляски); *жѐби*, *чѐй*, *чѐши*, *чѐйник*, *шѐпки*, наред с *грънчар'*, *ша̀пки*, *закач'алки*, *офчаре*, *ча̀шки*, *ша̀пки*, *шарки* (Илинден), *офчаре* // *офчѐре* (Корница); *дръжѐва* // *дръжа̀ва*, *шушѐрка* // *шуш'арка* 'шишарка', *ш'ѐпка* // *ш'апка*, *ж'ѐпка*, *ч'ѐнта*, *чѐша*, но и – *кошара*, *час*, *часно*; *грънч'ѐр* // *грънчер'*, *дамачѐните*, *ж'ѐпки*, *ч'ѐй* // *чай*, *ч'ѐнтички*, *удинчър'*, но и – *ча̀ши*, *шайка* 'пирон' (Добротино); *кушѐра*, *чѐс* и т.н. (Беслен).

В северните гоцеделчевски диалекти (Добротино, Корница, Лъжница, Балдево, Господинци) и в част от южните (Илинден, Теплен) **a** обикновено прехожда в *ѐ*-вокал, докато в останалите по-често срещан е прегласът на **a** в по-ново *e* (БДА/BDA 1975, к. № 42). Гласна *e* е регистрирана и в думата *чѐкам* < сръблг. чакати (Мирчев/Mirchev 1936: 29). Прегласът в нея е стар и има по-широк обхват. Характерен е за западнославянските (полски, чешки, словашки) и за южните славянски езици (сръбски и хърватски).

Гласна **a** не се подлага на промени под ударение след съгласна **й** или мека съгласна **л'** (независимо от фонетичното обкръжение): *пийан*, *пол'а-на*, *йатка*, *йа̀года*, *йак*, *тойа̀га*, *пийани*, *йатки*, *йа̀годи*, *пол'ани*, *тойа̀ги*, с изключение на някои единични случаи като *пиевички*, *тоѐги* (Корница), *иѐсли*, *тиѐница* (Балдево). Единствено в неакцентуванa позиция се среща преглас на *'a* > *e* (след *й*) в облици от типа: *есла̀та*, *еребѝца*, *ед'ѐ*, *пийес*.

На юг прегласът **a** > **e** е разпространен в **северните драмско-серски диалекти**, основно в **областта Мървашко** (Кърчово, Каракьой, Ново село, Гърлис, Горно Броди, Фрацене, Зърнево, Дервешен, Карликьой и др.), както и в **Южноярско** (Караджово, Горна Камила, Комарян и др.) (Иванов/Ivanov 1977: 88–89; БДА, Иванов/BDA/Ivanov 1972 к. № 23–24, ком. 21–22). В тях той също е **непоследователно проведен** и бележи редица отклонения:

A. След меки и шушкови съгласни (пред сричка със задна гласна или твърда краесловна съгласна): *ѐслъ*, *еш/йеш* 'яж', *ж'ѐлну*, *ж'ѐлнъ*, *ч'ѐкъл*, *ж'ѐлбъ* 'мъка', но и *ч'асъ*, *ч'ата̀ла*, *йа̀бъл'ки*, *йа̀гуда*, *йа̀такта*, *йа̀на*, *пийа̀нъ*, *ж'а̀ба*, *ж'ар*, *ч'ам* 'борова гора', *Стуйан* и пр. (Фрацене, Горно Броди, Метох, Мертатеве); *ш'ѐран*, *полѐна*, *пол'ѐна*, *жѐпка*, *ш'ѐран*, но *жа̀ба* (Зърнево).

B. След меки и шушкови съгласни (пред сричка с предна гласна или мека съгласна): *куш'ѐр'е*, *ч'ѐпл'е* 'шъркел', но и – *ж'ал'ѐм*, *патлѐж'ан'ѐ*, *куч'ан'ѐ*, *уфч'ар'ѐту*, *йар'ѐтинки* 'яренца' (Фрацене, Горно Броди, Метох,

Мертатево) *ере* // *йѐре*, *пол'ѐни*, *пийѐн*, *жѐпки* 'жабки', *жѐл'ва*, *ч'ерш'ѐф* и пр. (Зърнево); *чѐши*, *чѐшки*, *жѐпки*, *ѐре*, *ѐребица*, *полѐни*, *ж'ѐл'ва* 'костенурка' (Иванов/Ivanov 1977: 88–89).

В. Вън от ударение са регистрирани облици с гласните *е* и *ѐ* < *а*: *едѐ*, *тѐта* 'твоята', *ѐдѐт*, *ѐд'ѐте*, *ѐџ'ѐ*.

В **чечките диалекти** промяната *а* > *е* е налице под ударение и вън от ударение без оглед на фонетичното обкръжение: *йѐсли*, *ѐште*, *ѐре* // *йѐре*, *ѐне* // *йѐгне*, *лѐлѐк*, *прийѐтеле*, *ѐдене*, *шѐйка*, *кушѐра*, *ѐхни* 'яхни' (под ударение) *мѐе*, *Ерѐф* 'Ариф', *еслотѐ*, *ѐџ'ѐ*, *мрѐж'ѐ* (вън от ударение) (Сребранов/Srebranov 2007: 86, 92, 161–162); *дѐржѐви*, *жѐби*, *кучѐне*, *грѐнчѐр*, *уфчѐр'*, *жер*, *кошѐве*, *чѐнта*, но и – *жѐба*, *шѐпка* (Дебрен) (БДА/ВДА 1975, ком.: 50–51); *ѐре*, *наѐдоф са*, *ѐдене*, *кошѐра*, *байѐ* (Иванов/Ivanov 1977: 89).

На юг в Драмско явлението постепенно затихва. Плавният преход се осъществява от някои севернодрамски диалекти около изоглосния пояс, в които *прегласът* на гласна *а* се среща спорадично в отделни думи с вариантен изговор: *ж'ѐлну* // *ж'ѐлну*, *ш'ѐр'ѐну* // *ш'ѐриш*, *йѐлувѐ* // *йѐлувѐ* (под ударение), *йѐдивѐ* // *йѐдивѐ*, *ч'ѐкрѐк* // *ч'ѐкрѐк* (вън от ударение) (Волак). В преобладаващите случаи в акцентуванa позиция има гласна *а*: *венч'ѐват*, *ж'ѐба*, *ж'ѐпка*, *йѐку*, *йѐч'ки*, *йѐџ'ѐ*, *йѐбѐл'ки*, *куч'ѐн*, *куш'ѐр'ѐ*, *ниш'ѐн'* и т.н. (Antonova-Василева/Antonova-Vasileva 1996: 212–213).

3. Отсъствие на преглас на гласна *а* в диалектите от южната част на ятовата изоглосна зона

В диалектите на отделни разложки селища (Белица, Якоруда) прегласът на *а* е ограничено явление и се среща спорадично в думи като *чѐша*, *чѐши*, *грѐнчѐр'*, *телчѐр'*, *офчѐр* (БДА/ВДА 1975, к. № 41–42, ком.: 51). Гласна *а* не се подлага на промени и в някои гоцеделчевски селища в Южен Пирин (Лъки, Гайтаниново, Парил, Тешово, Нова Ловча): *пол'ѐна*, *пол'ѐни*, *жѐба*, *жѐби* и пр., с изключение на единични случаи като *чѐшки*, *чѐша*, *грѐнчѐр* 'граничар' (БДА/ВДА 1975, к. 38–40).

На запад **лексикализацията** на прегласен вокал *е* < *а* в отделни думи се открива в **Петричко**: *лѐштовичка*, *полѐна*, *заѐфка*, *въшлѐсам*, покрай по-характерните *йѐма*, *йѐлова*, *йѐрка*, *йѐтка*, *измек'ѐр*, *пепел'ѐнка*, *пийѐн*, *тойѐга* (Яково, Иваново, Сестрино, Тонско дабе, Чуричене, Гега, Долене, Габрене, Кърналово и др.). В диалектите в **Санданско** също преобладават облиците с **непрегласена гласна *а***: *йѐко*, *шѐпки*, *тойѐга*, *г'ѐвол*, *йѐден'ѐ*, *йѐџцата*, *йѐли*, *офчѐре*, *пол'ѐнка*, *пл'ѐскат*, *прийѐтеле*, *шѐйка*, *чѐпла*, *жал'ѐм*, *жал'ѐбина* 'жалост', *жл'ѐбина* 'венец на зъбите', *шл'ѐнок* 'глезен', *пол'ѐните*, но и *лѐштувѐчка*, *ж'ѐл'ка* 'костенурка', *ѐсла* // *ислѐ* 'ясла', *ѐдѐм* (Вакарелска-Чобанска/Vakarelska-Chobanska 2006: 58, 77, 73, 96, 198, 200, 202, 205, 217, 218, 222, 225); *йѐџт*, *чѐкъ* (Цанов/Tsanov 1996: 319, 324).

Този изговор на юг продължава към **Валовишко** (Рупел, Драготин, Цървища, Годорци, Липуш, Ветрина, Мантар, Обая, Кумлия, Хазнатар, Спасьово и др.) и **Северозападносярско** (Кула, Мелникич, Просеник, Вишен, Баница, Кавакли, Дутлия и др.) (Иванов, БДА/Ivanov, ВДА 1972, к. № 23–24, ком.: 21–22).

4. Заключение

В заключение, може да се обобщи, че макар да не е проведен последователно в тях, по-голямата част от диалектите в южната половина на ятовата изоглосна зона (Разложко, Гоцеделчевско, Сярско, Валовишко, Солунско) познават прегласа на гласна а. Той се е осъществил основно след шушкави съгласни *ж, ч, ш* и по-ново *џ* (под и вън от ударение) и след някои меки консонанти. Регистрираната *лексиализация* в отделни облици като *полѐна, чѐша, чѐши, лѐштовичка, полѐни* и др. в диалекти, в които не се среща преглас на *а > е* (в Санданско, Петричко и в някои разложки и гоцеделчевски диалекти), свидетелства за *поетапното и плавно затихване* на явлението на запад и за преходното място на диалектите от изоглосния пояс.

В исторически аспект общият застъпник (гласната *ѐ*) на мястото на стб. а (ǫ) и ђ в солунските, в разложките и в някои гоцеделчевски диалекти показва *близостта* или *съвпадението в гласежа* на двата старобългарски вокала и свидетелства за *архаичността* на вокалните *прегласи* в южната половина на разглежданата преходна езикова територия.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонова-Василева 1996: *Антонова-Василева, Л.* Фонетичната система на говора на село Волак, Драмско. – В: *Лингвистични студии*. МНИ. София, с. 197–229.
- БДА 1975: Български диалектен атлас. Том. III. Югозападна България. София.
- БДА, Иванов 1972: *Иванов, Й. Н.* Български диалектен атлас. Български говори в Егейска Македония. Т. I. Драмско, Сярско, Валовишко и Зиляховско. София.
- Вакарелска-Чобанска 2006: *Вакарелска-Чобанска, Д.* Речник на говора на село Хърсово, Мелнишко. Благоевград.
- Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000: *Вачева-Хотева, М., С. Керемидчиева.* Говорът на село Зарово, Солунско. София.
- Кочев 1980: *Кочев, Ив.* Характеристика на говорите (в Пиринския край). – В: *Пирински край. Етнография, фолклорни и езикови проучвания*, София, с. 625–647.
- Кочев 1993/1994: *Кочев, Ив.* Ятовата изоглосна област. – *Български език*, № 1, с. 22–28.
- Леков 1968: *Леков, Ив.* Кратка сравнително-историческа и типологическа граматика на славянските езици.
- Мирчев 1978: *Мирчев, К.* Историческа граматика. София.
- Мирчев 1936: *Мирчев, К.* Неврокопският говор. София.
- Сребранов 2007: *Сребранов, Р.* Чечкият говор. София.
- Стойков 1962: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. София, БАН.
- Стойков 1963: *Стойков, Ст.* Към диалектния вокализъм на български език (Преглас на гласна а в гласна е). – В: *Славянски сборник*, София, с. 285–296.
- Ушева 2015: *Ушева, К.* Вокалните прегласи в южната част на ятовата изоглосна област (Върху материал от разложкия говор). – В: *Научният Еверест – мечта или реалност*. София, с. 13–19.

Цанов 1993: *Цанов, Б.* Фонологичната система на петричкия говор. – В: *Проблеми на българския език в Македония*. МНИ, София, с. 129–189.

REFERENCES

- Antonova-Vasileva 1996: *Antonova-Vasileva, L.* Fonetichnata sistema na govora na selo Volak, Dramsko. – In: *Lingvisticzni studii*. MNI, Sofia, s. 197–229.
- BDA 1975: *Balgarski dialekten atlas*. Tom. III. Yugozapadna Balgaria. Sofia.
- BDA, Ivanov 1972: *Ivanov, Y. N.* Balgarski dialekten atlas. Balgarski govori v Egeyska Makedonia. T. I. Dramsko, Syarsko, Valovishtko i Zilyahovsko. Sofia.
- Vakarelska-Chobanska 2006: *Vakarelska-Chobanska, D.* Rechnik na govora na selo Harsovo, Melnishko. Blagoevgrad.
- Vacheva-Hoteva, Keremidchieva 2000: *Vacheva-Hoteva, M., S. Keremidchieva.* Govorat na selo Zarovo, Solunsko. Sofia.
- Kochev 1980: *Kochev, Iv.* Karakteristika na govorite (v Pirinskiya kray). – In: *Pirinski kray. Etnografiya, folklori i ezikovi prouchvaniya*, Sofia, s. 625–647.
- Kochev 1993/1994: *Kochev, Iv.* Yatovata izoglosna oblast. – *Balgarski ezik*, № 1, s. 22–28.
- Lekov 1968: *Lekov, Iv.* Kratka sravnitelno-istoricheska i tipologicheska gramatika na slavyanskite ezitsi, Sofia.
- Mirchev 1978: *Mirchev, K.* Istoricheska gramatika. Sofia.
- Mirchev 1936: *Mirchev, K.* Nevrokopskiyat govor. Sofia.
- Srebranov 2007: *Srebranov, R.* Chechkiyat govor. Sofia.
- Stoykov 1962: *Stoykov, St.* Balgarska dialektologiya. Sofiya, BAN.
- Stoykov 1963: *Stoykov, St.* Kam dialektniya vokalizam na balgarski ezik (Preglas na glasna *a* v glasna *e*). – In: *Slavyanski sbornik*, Sofia, s. 285–296.
- Usheva 2015: *Usheva, K.* Vokalnite preglasi v yuzhnata chast na yatovata izoglosna oblast (Varhu material ot razlozhkiya govor). – In: *Nauchniyat Everest – mehta ili realnost*. Sofiya, s. 13–19.
- Tsanov 1993: *Tsanov, B.* Fonologichnata sistema na petrichkiya govor. – In: *Problemi na balgarskiya ezik v Makedonia*. MNI, Sofia, s. 129–189.

✉ *д-р Катерина Ушева*

Секция за българска диалектология и лингвистична география
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Assist. Prof. Katerina Usheva, PhD*

Department of Bulgarian Dialectology and Linguistic Geography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria